

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Психологія**»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

125 Кібербезпека (безпека інформаційних та комунікаційних систем)

Тема № 1 *Психологія як наука*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Старший викладач кафедри соціології та психології Мохорєва О.М.

Рецензенти:

1.Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук Павлик О. М

2.Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції.

1. Предмет, завдання і методи психології.
2. Історія розвитку психології.
3. Виникнення і розвиток психіки у філогенезі.
4. Поняття і взаємозв'язок психіки й мозку, психологічна теорія діяльності.

Рекомендована література

Основна

1. Варій М. Й. Психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 287 с.
2. Васянович Г. П. Основи психології: навч. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2012. 114 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 272 с.
4. Ушакова І. М. Теоретико-методологічні проблеми психології: курс лекцій. Харків: НУЦЗУ, 2016. 191 с.
5. Ковальчук З. Я. Історія психології: курс лекцій. Частина 2: для студентів спеціальностей «Психологія», «Практична психологія» Львів: ЛьвДУВС, 2013. 344.
6. Науково-дослідницька діяльність студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та докторантів: довідник молодого вченого / уклад.: А.В. Байлов, О.М. Литвинов, В.В. Чумак; за заг. ред. О.М. Головка. – Харків : ХНУВС: Тім Пабліш Груп, 2016. – 363 с

Допоміжна:

7. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. ; Вид. друге, допов. – Харків : Константа, 2020. 320 с.
8. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2011. 468 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

9. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
10. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>

Текст лекції.

1. Предмет, завдання і методи психології.

Завдання психології полягають саме в тому, щоб досліджувати, пізнати природу, сутність тих явищ, які описуються як явища психічні або психологічні. Альберт Ейнштейн, говорячи про психологію, викликнув: наскільки ж психологія як наука складніша, складніша, чим фізика! Зазвичай коротко це положення звучить так: психічні явища є відбиттям незалежно існуючого в дійсності, в реальності.

Виділяють три великі групи психічних явищ: психічні процеси, психічні властивості особистості й психічні стани.

Психічні процеси – це різні форми суб'єктивного відбиття об'єктивної дійсності. Психічні процеси називають також психічними функціями.

Розрізняють наступні види психічних процесів: відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, уява, мислення, мова, почуття (емоції), воля, які групуються в три основні класи – пізнавальні, емоційні й вольові.

Психічні властивості – це індивідуально-психологічні особливості особистості, які відрізняють людей один від одного, визначають їхні типологічні й індивідуальні відмінності.

До психічних властивостей відносяться: темперамент, характер, здатності, потреби й мотиви.

Психічні стани характеризують тимчасову динаміку психічної діяльності. Це важлива сторона внутрішнього світу людини, що виявляє істотний вплив на успішність навчання й діяльності. Виділяють стомлення, емоційну напругу (стрес), монотонію, страх, бадьорість, підйом, пригніченість, зневіру й і. Думки істориків про те, хто винайшов слово «психологія», розходяться. Це слово одержало загальне визнання після робіт німецького філософа Християна Вольфа (XVIIIст) - «вчення про душу».

Таким чином, у точному значенні слова, психологія розуміється як наука про психіку. **Психологія** – це наука про психіку, про закономірності її прояву й розвитку. Психологія, таким чином, вивчає психічні процеси, властивості й стани особистості. Це наука про психіку й закономірності її прояву й розвитку, про факти й механізми психіки як складеного в мозку образу дійсності, на основі й за допомогою якого здійснюється керування поведінкою й діяльністю, що завжди мають у людини особистісний характер.

Предмет психології - це психіка як вища форма взаємозв'язку живих істот із предметним світом, виражена в їхній здатності реалізовувати свої спонукання й діяти на основі інформації про нього.

Об'єкт психології - це закономірності психіки як особливої форми життєдіяльності людини й поведінки тварин. Ця форма життєдіяльності у зв'язку з її багатоплановістю може вивчатися в найрізноманітніших аспектах, які досліджуються різними галузями психологічної науки.

У системі наук психології повинно бути відведене особливе місце, і от з яких причин.

По-перше, це наука про найскладніше, що поки відомо людству. Адже психіка – це «властивість високоорганізованої матерії».

По-друге, психологія перебуває в особливому положенні тому, що в ній як би зливаються об'єкт і суб'єкт пізнання.

Нарешті, по-третє, особливість психології полягає в її унікальних практичних наслідках. Будь-яка наука має у своїй основі деякий життєвий, емпіричний досвід людей. У кожного з нас є запас життєвих психологічних знань. Є навіть видатні життєві психологи.

<i>Життєві психологічні знання</i>	<i>Наукові психологічні знання</i>
Знання конкретні	Знання узагальнені

Інтуїтивний характер знань	Знання раціональні й усвідомлені
Передача знань утруднена	Знання накопичуються й передаються
Джерело знань – спостереження	Джерело знань – експеримент
Знання обмежені	Знання постійно розширюються

Методи психології та їх класифікація.

«Метод – це шлях пізнання, це спосіб, за допомогою якого пізнається предмет науки» (С.Л. Рубінштейн).

Одна з популярних класифікацій запропонована Б.Г.Ананьєвим, яку ми і будемо вивчати.

По його класифікації, усі методи діляться на 4 групи:

1. Організаційні

2. Емпіричні

3. Методи обробки даних

4. Інтерпретаційні методи. Організаційні методи містять у собі: Порівняльний метод (різні групи рівняються за певними критеріями: віку, рівню розвитку психічних процесів і так далі).

Лонгітюдний (та сама група обстежується протягом тижня, місяця, декількох років) Комплексний (групу або одного випробуваного досліджують фахівці з різних областей: педіатри, неврологи, психологи)

Емпіричні методи:

Самоспостереження й спостереження (систематичне, включене, вибіркоче й інші різні види) .

Експеримент (лабораторний, що формує, констатує, природний та інші види експерименту) .

Аналіз процесів і продуктів діяльності (дитячі малюнки, шкільний щоденник, класний журнал і так далі).

Психодіагностичні методи (тест, інтерв'ю, анкета, бесіда, проєктивні методики).

Біографічний метод (вивчається спадковість, значимі моменти біографії)

Методи обробки даних:

Методи якісного опису та методи математико-статистичного аналізу даних.

Інтерпретаційні методи: Філо- і онтогенетичний та структурний метод (типологізація, класифікація та інші види).

Спостереження полягає в навмисному, систематичному й цілеспрямованому сприйнятті поведінки людини.

У дослідницькій практиці застосовуються наступні види спостереження: залежно від характеру взаємодії з об'єктом: включене й стороннє.

У включеному спостереженні дослідник виступає як безпосередній учасник того процесу, за яким спостерігає, що дозволяє одержувати цілісну картину про ситуацію. Залежно від позиції спостерігача: відкрите й сховане;

залежно від характеру контакту: безпосереднє й опосередковане; залежно від умов здійснення спостереження: польове й лабораторне.

Польове спостереження відбувається в умовах повсякденного життя й діяльності спостережуваного; лабораторне здійснюється в штучних, спеціально створених умовах; залежно від цілей: цілеспрямоване й випадкове; залежно від тимчасової організації: суцільне й вибіркове; залежно від упорядкованості організації спостереження: стандартизоване й вільне.

Стандартизоване спостереження ведеться за певної, заздалегідь розробленою схемою.

Завдяки експерименту в психології з'явилася можливість для подолання суб'єктивності в пізнанні її предмета, із введенням методу експериментального дослідження вона стала розбудовуватися як самостійна наука.

Рубінштейном С. Л. були виділено чотири основні особливості експериментального методу:

- 1) дослідник сам викликає досліджуване їм явище – на відміну від спостереження, при якому спостерігач не може активно втручатися в ситуацію;
- 2) експериментатор може варіювати, змінювати умови протікання й прояву досліджуваного процесу;
- 3) в експерименті можливо поперемінно виключення окремих умов з метою встановити закономірні зв'язки, що визначають досліджуваний процес;
- 4) експеримент дозволяє варіювати кількісне співвідношення умов і здійснювати математичну обробку даних.

У психології практикуються наступні види експериментального дослідження:

Лабораторний експеримент проводиться в спеціально створюваних й ретельно контрольованих дослідником умовах, у деяких випадках використовуються апаратура й прилади, що забезпечує наукову об'єктивність одержуваних даних.

Природний експеримент знімає обмеження лабораторного експерименту.

Формуючий експеримент допускає цілеспрямований вплив на випробуваного з метою формування в нього певних якостей. Він може мати навчальний й виховний характер;

Констатуючий експеримент констатує, виявляє певні психічні особливості й рівень розвитку відповідних якостей.

Крім перерахованих вище основних методів у психології широко застосовуються методи допоміжні:

Бесіда (інтерв'ю) – одержання інформації в процесі безпосереднього спілкування.

Тестування – психологічна діагностика, що припускає стандартизовані питання й завдання.

Тести. Проективні методики (Намалюй неіснуючу тварину. А що, якщо...), тест-завдання, тест-опитувач.

Опитування, анкета. Може бути усною або письмовою.

Аналіз продуктів діяльності – метод, заснований на загальній передумові про єдність внутрішніх психічних процесів і зовнішніх форм поведінки й діяльності.

Будь-яке психологічне дослідження має кілька загальних етапів.

Етапи психологічного дослідження.

1 етап – підготовчий. Зібрані попередні відомості дають можливість висунути гіпотезу – припущення про які-небудь психологічні закономірності.

2 етап – саме дослідження. На цьому етапі шляхом використання різних методик одержують дані, які визначаються характером поставленого завдання.

3 етап – обробка даних методами кількісного і якісного аналізу.

4 етап – використання інтерпретаційних методів.

На шляхах психологічних досліджень розставлена безліч «капканів», що дуже часто штовхають до помилкових висновків і до інтерпретацій, що погано узгодяться з реальними фактами. Торкнемося лише найбільш відомих із цих капканів, у які особливо ризикують потрапити психологи-новачки або ж їх випробувані.

Ефект Хоторна. Як показали опитування, проведені психологами на підприємствах Хоторна в Чикаго, одна лише участь в експерименті має на випробуваних такий вплив, що дуже часто вони поведуться саме так, як очікують від них експериментатори.

Ефект плацебо. Ефект плацебо – лише окремий випадок ефекту Хоторна. Цей ефект виявлений медиками. Він заснований на впливі, надаваному навмисно або мимоволі лікарем або експериментатором. Коли випробувані переконані в ефективності пропонованого їм лікарського препарату або, що пропонується режиму, у них дуже часто можна спостерігати бажані ефекти, хоча насправді ні препарат, ні режим ніякої дії не виявляють.

Ефект аудиторії. Присутність публіки, нехай навіть і пасивної, само по собі впливає на швидкість навчання випробуваного або виконання їм поставленого завдання. Згідно Зайонцу, під час навчання наявність глядачів скоріше бентежить випробуваного, але після того, як він освоїть розв'язання завдання, або в тому випадку, якщо від нього потрібне фізичне зусилля, публіка, навпаки, полегшує справу.

Ефект Пігмаліона. Пігмаліон був грецьким скульптором, який по переказу виліпив статую настільки прекрасну, що закохався в неї й ублагав богів оживити її. Американський психолог Розенталь назвав іменем Пігмаліона явище, що полягає в тому, що експериментатор, твердо переконаний в обґрунтованості якоїсь гіпотези або вірності якоїсь інформації, мимоволі діє так, що вона одержує фактичне підтвердження.

Ефект першого враження. Цей ефект виражається в тому, що дуже часто, оцінюючи особистість тієї або іншої людини, або риси його характеру, ми надаємо найбільшого значення своєму першому враженню. Справа доходить до того, що всі наступні відомості про дану особу, що суперечать створеному образу, дуже часто відкидаються як випадкові й нехарактерні.

Ефект Барнума. «Щохвилини на світ народжується роззява», - затверджував Барнум. Іменем засновника була названа схильність людей вважати за чисту монету опис або загальні оцінки своєї особистості, якщо ці оцінки підносять під науковим, магічним або ритуальним соусом. Такий ефект добре відомий астрологам, що ведуть щоденну рубрику в газетах. У висновку слід зазначити, що найбільш ефективно вивчення психічних явищ здійснюється при комплексному застосуванні різних методів.

2. Історія розвитку психології. Загальний нарис розвитку античної психологічної думки. Погляди на природу психічного.

Анімізм. У родовому суспільстві панувала міфологічна уява про душу. Кожна конкретна почуттєво сприймана річ наділялася надприродним двійником – душею (або багатьма душами). Такий погляд називається анімізмом. Навколишній світ сприймався як залежний від сваволі цих душ.

Анімізм – віра в схований за видимими речами сонм душ як особливих "агентів" або "примар", які залишають людське тіло з останнім подихом (наприклад, на думку філософа й математика Піфагора) і, будучи безсмертними, вічно мандрують по тілах тварин і рослин. Стародавні греки називали душу словом "психе", яке й дало ім'я нашій науці. Міфологічна картина світу, де тіла заселяються душами (їх "двійниками" або примарами), а життя залежить від настрою богів, століттями панувала в суспільній свідомості.

Гілозоїзм. Принципово новий підхід виразило вчення, що замінило анімізм, про загальну натхненність світу – гілозоїзм, у якому природа осмислювалася як єдине матеріальне ціле, наділене життям.

Геракліт: душа як "іскорка Логосу". Гілозоїсту Геракліту (кінець VI – початок V століття до н.е.) космос представлявся у вигляді "вічно живого вогню", а душа ("психея") – у вигляді його іскорки. Таким чином, душа включена в загальні закономірності природного буття, розбудовуючись по тому ж закону (Логосу), що й космос, який той самий для всього сущого, не створений ніким з богів і ніким з людей, але який завжди був, існує й буде "вічно живим вогнем. Термін "логос", уведений Гераклітом, згодом придбав безліч змістів, але для нього самого він означав закон, по якому "усе тече", явища переходять одне в одного. Отже, осягати себе (свою "психею") – значить поглиблюватися в закон (логос), який надає безупинно поточному ходу речей динамічну гармонію, виткану із протиріч і катаклізмів. Логос у Геракліта — це закон [Всесвіту](#). Згідно з цим законом, все абсолютно змінне, у світі нічого не повторюється, все минуле і одноразове — «все тече».

Демокріт: душа – потік вогнених атомів. Ідея Геракліта про те, що від закону Логосу залежить хід речей, одержала розвиток у Демокрита (прибл. 460-370 рр. до н.е.). Основу його теорії становить концепція, згідно з якою увесь світ складається із дрібних, невидимих оком часток – атомів. Таким чином, з погляду Демокрита, душа є джерелом активності, енергії для тіла. . У Демокрита існує два шаблі в пізнавальному процесі – відчуття й мислення. При цьому він

підкреслював, що мислення дає нам більше знань, чим відчуття. Демокріт стверджував, що у світі немає випадковостей, і все відбувається по заздалегідь заданій причині.

Гіппократ: вчення про темпераменти. Вчення про єдину стихію, що лежить в основі різноманіття речей, Гіппократ заміняв вченням про чотири рідини (кров, слиз, жовч жовта й жовч чорна). Звідси, залежно від того, яка рідина переважає, – версія про чотири типу темпераменту, названих надалі: сангвінічним (коли переважає кров), флегматичним (слиз), холеричним (жовта жовч) і меланхолійним (чорна жовч).

Софісти: вчителі мудрості. Зовсім нову сторону пізнання душевних явищ відкрила діяльність філософів-софістів (від грец. "софія" мудрість). Їх цікавила не природа, з її незалежними від людини законами, але сама людина.

Сократ: пізнай самого себе. Сократ уперше розглядав душу насамперед як джерело моральності людини, а не як джерело активності тіла (як це було прийнято в теоріях Геракліта й Демокрита). Сократ говорив про те, що душа – психічна якість індивіда, властива йому як розумній істоті, що діє згідно з моральними ідеалами. Моральність – це благо, реалізоване у вчинках людей.

Аристотель: душа – спосіб організації тіла. Аристотель (384-322 рр. до н.е.) подолав ці погляди, відкривши нову епоху в розумінні душі як предмета психологічного знання. Його джерелом стали для Аристотеля не фізичні тіла й безтілесні ідеї, але організм, де тілесне й, духовне утворюють нероздільну цілісність. Душа, по Аристотелеві, – не самотійна сутність, а форма, спосіб організації живого тіла. Тим самим було покінчено й з наївним анімістичним дуалізмом, і з витонченим дуалізмом Платона.

Рішучий підсумок міркувань Аристотеля: *"Душу від тіла відокремити не можна"* – суперечив поглядам Платона на минуле й майбутнє душі. Виходить, що *"правильним"* Аристотель уважав власне розуміння, згідно з яким переживає, мислить, вчиться не душа, а цілісний організм. *"Душа мислилася Аристотелем як спосіб організації живого тіла, дії якого носять доцільний характер."*

Психологічні погляди в епоху еллінізму.

Як уже говорилося, після походів македонського царя Олександра (IV століття до н.е.) виникла найбільша монархія стародавності. Її наступний розпад відкрив новий період в історії прадавнього миру – елліністичний – з характерним для нього синтезом елементів культур Греції й країн Сходу. Виникає філософія скептицизму, що рекомендує взагалі втримуватися від суджень, що стосуються навколишнього світу. Передбачалося, що відмова від пошуків істини дозволить знайти щиросердечний спокій, досягти стану атараксії (від грецького слова, що означає відсутність хвилювань).

Стоїки. Школа стоїків виникла в IV столітті до н.е. Представляючи космос як єдине ціле, що полягає з нескінченних модифікацій вогняного повітря – пневми, стоїки вважали людську душу однією з таких модифікацій. *Стоїки оголосили афектам війну, убачаючи в них "псування розуму", оскільки виникають вони в результаті "неправильної" діяльності розуму."*

Гален. Іншим великим дослідником щиросердечного життя в його зв'язку з тілесним був давньоримський лікар Гален (II століття н.е.). Їм написано понад 400 трактатів по філософії й медицині, з яких збереглося близько 100 (переважно по медицині). Гален синтезував досягнення античної психофізіології в детально розроблену систему, що служила основою уявлень про організм людини протягом наступних сторіч, описав залежність життєдіяльності цілісного організму від нервової системи.

Підсумки розвитку античної психологічної думки.

У працях давньогрецьких мислителів відкрито багато великих проблем, які й сьогодні направляють розвиток психологічних ідей. У їхніх поясненнях генезису й структури душі виявляються три напрямки, по яких ішов пошук тих більших, незалежних від індивіда сфер, по образу й подоби яких трактувався мікрокосмос індивідуальної людської душі.

Розвиток психологічних знань у середні століття й епоху відродження.

Арабоязична наука.

Після об'єднання в VII столітті арабських племен виникла держава, що мала своїм ідеологічним оплотом нову релігію – іслам. Під егідою цієї релігії почався завойовницький рух арабів, що завершилося утвором Халіфату. Твори Платона й Аристотеля, інших античних мислителів переводилися на арабську мову, листувалися й поширювалися по всій величезній арабській державі. Серед вчених слід виділити насамперед середньоазіатського вченого Ібн-Сіну (XI століття) (Авіценну). З погляду розвитку природнонаукових знань про душу, особливий інтерес представляє медична психологія Ібн-Сіни. У ній важливе місце приділялося ролі афектів у регуляції й розвитку поведінки організму. Створений Ібн-Сіною "Канон медичної науки" забезпечив йому "самодержавну владу у всіх медичних школах середніх століть". Ібн-сіна був також одним з перших дослідників в області вікової психології.

Психологічні ідеї середньовічної Європи.

Фома Аквінський (1225-1274). Фома відстоював одну істину – релігійну. Він уважав, що розум повинен служити їй так само істотно, як і релігійне почуття. Духовне життя епохи відродження.

Головною особливістю цього періоду стало відродження античних цінностей, без яких чи ледь змогли б існувати й арабоязична, і латинськоязична культура. Одним з титанів Відродження був Леонардо да Вінчі (1452-1515). Він представляв нову науку, яка народилася не в університетах, де як і раніше витончували в коментарях до текстів прадавніх, а в майстернях художників і будівельників, інженерів і винахідників. У своїй практиці вони були перетворювачами миру, їх досвід радикально міняв культуру й лад мислення. Вищою цінністю ставав не божественний розум, а, – "божественна наука живопису". При цьому під живописом розумілося не тільки мистецтво. "Живопис, – писав Леонардо, – поширюється на філософію природи».

Принципи психологічної думки XVII століття.

Рене Декарт: рефлексії й "страсті душі". Перший начерк психологічної теорії, що використовувала досягнення геометрії й нової механіки, належав

французькому математикові, натуралістові й філософові Рене Декарту (1596-1650). У своїх дослідженнях Декарт орієнтувався на модель організму як механічно працюючої системи. Він увів поняття *рефлексу* (сам термін з'явився пізніше), що стало фундаментальним для фізіології й психології. Термін *"рефлекс"* і означав *відбиття*. Реакція м'язів – невід'ємний компонент поведінки.

Його теорія пояснила рефлекторну природу поведінки без звертання до душі як рушійної тілом сили.

При цьому в Декарта не тільки тіло звільнялося від душі, але й душа (психіка) у її вищих проявах ставала вільною від тіла. Тіло може тільки рухатися, душа – тільки мислити. Принцип роботи тіла – рефлекс. Принцип роботи душі – рефлексія ("обіг назад").

Джон Локк: два види досвіду. Локк затверджував, що психіка дитини є «чистою дошкою», на якій життя пише свої письмена. Таким чином, і знання, і ідеали не дані нам у готовому виді, але є результатом виховання, яке формує з дитини свідому дорослу людини. У самому досвіді Локк виділив два джерела: відчуття й рефлексію.

Психологічні ідеї епохи освіти.

Давид Гартлі: основоположник асоціанізму. Вчення про асоціацію Гартлі базується на вченні про вібрацію, тому що він уважав, що вібрація зовнішнього ефіру викликає відповідну вібрацію органів почуттів, м'язів і мозку.

Психологічні погляди французьких просвітителів. Вольтер (1694-1778) і Кондильяк (1715-1780), К.Гельвецій (1715-1771), П.Гольбах (1723-1789) і Д.Дідро (1713-1784).

Початок кризи в психології.

Чим успішніше йшла в психології емпірична робота, що різко розширювала поле досліджуваних психологією явищ, тим очевидніше ставала неспроможність її версій про свідомість як замкнений світ суб'єкта, зримий йому одному. Великі успіхи нової біології радикально міняли погляди на всі життєві функції організму, у тому числі психічні. Сприйняття й пам'ять, навички й мислення, установка й почуття трактувалися тепер як свого роду "інструменти", що дозволяють організму ефективно "орудувати" у життєвих ситуаціях. Крах вихідних уявлень про предмет і методи психології ставав усе більш очевидним. В XVIII столітті психологія відділилася від філософії, намагаючись замінити вивчення «душі» вивченням свідомості й процесів мислення.

Як самостійна наука психологія з'явилася лише наприкінці XIX століття.

Внаслідок кризи з'явилося різні напрямки розвитку психології. Їх доволі багато, але ми розглянемо лише деякі з них.

Психоаналіз (глибинна психологія)

Без перебільшення можна сказати, що австрійський психолог і психіатр Зигмунд Фрейд (1856-1939) є одним з тих учених, хто багато в чому вплинув на весь подальший розвиток сучасної психології.

Фрейд назвав своє вчення психоаналізом — по імені методу, розробленого їм для діагностики й лікування неврозів. Друга назва — глибинна психологія — направлена на вивченні глибинних структур психіки.

Психоаналіз ґрунтується на ідеї про те, що поведінка людини визначається не тільки й не стільки його свідомістю, скільки несвідомим. Ті бажання, потяги й переживання в яких людина не може собі зізнатися і які тому/або не допускаються до свідомості, або витісняються з неї, як би зникають, забуваються, але в реальності залишаються в житті й пориваються до реалізації, спонукаючи людину до тих або інших вчинків, проявляючись в перекрученому виді (наприклад, у сновидіннях, творчості, невротичних порушеннях, фантазіях, застереженнях і т.д.).

Іншим впливовим напрямком, що також існує дотепер і якому також іноді приписується “ революційне ” значення, став на початку ХХ століття біхевіоризм, програму якого проголосив американський дослідник Джон Уотсон (1878-1958).

Біхевіоризм

Біхевіоризм, що визначив погляди американської психології в ХХ сторіччі, радикально перетворив усю систему уявлень про психіку. Його кредо виражала формула, згідно з якою предметом психології є поведінка, а не свідомість.

У якості опису й пояснювання Д.Уотсон запропонував схему S – R, відповідно до якої вплив, тобто стимул (S) породжує деяку поведінку організму, тобто реакцію (R), і, що важливо, у поглядах класичного біхевіоризму, характер реакції визначається тільки стимулом. Із цим була зв'язана й наукова програма Уотсона – навчитися управляти поведінкою.

Особливим напрямком у рамках біхевіоризму є соціобіхевіоризм, що найбільше активно формувався в 60-ті рр. Новим стосовно того, про що ми говорили, виступає уявлення про те, що *людина може опанувати поведінку не через власні спроби й помилки, але спостерігаючи за досвідом інших і тими підкріпленнями, які сприяють тій або іншій поведінці.*

Гештальтпсихологія.

Ще одним важливим психологічним напрямком, що виник в період “ відкритої кризи ”, з'явилася гештальтпсихологія (приблизний переклад з німецького – *психологія форми*). *Гештальтпсихологія* (нім. Gestalt – цілісна форма або структура) – [школа](#) психології початку ХХ століття.

Заснована Максом Вертгеймером в 1912 році. Первинними даними гештальтпсихології є цілісні структури (гештальти), що в принципі не виводяться із створюючих їх компонентів.

Наприклад, при сприйнятті літер з «дірками» (частинами, що відсутні) [свідомість](#) прагне заповнити пропуск, і ми впізнаємо цілу букву. [Гештальтпсихологія](#) зобов'язана своєю появою німецьким [психологам](#) Макс Вертгеймеру, Курту Коффке і Вольфгангу Келеру, котрі висунули програму вивчення психіки з погляду цілісних структур – гештальтів. Виступаючи проти висунутого [психологією](#) принципу розчленовування свідомості на елементи і

побудови з них складних психічних феноменів, вони пропонували ідею цілісності образу і незведення його властивостей до суми властивостей елементів. На думку цих теоретиків, предмети, що становлять наше оточення, сприймаються відчуттями не у вигляді окремих об'єктів, а як організовані форми

На противагу уявленню про те, що образ створюється через синтез окремих елементів і властивості цілого визначаються властивостями частин, гештальт психологи висунули *ідею цілісності образу, властивості якого, не зводяться до суми властивостей елементів*. Іншими словами, *сприйняття не зводиться до суми відчуттів; властивості фігури, яку ми бачимо, не описуються через властивості її частин*.

Гуманістична психологія

Гуманістична психологія — виникла в середині ХХ століття, один з напрямків сучасної психології, орієнтованих на вивчення смислових структур людини. У гуманістичній психології, як основні предмети виступають: вищі цінності, самоактуалізація особистості, творчість, любов, свобода, відповідальність, автономія, психічне здоров'я. Гуманістична психологія, що з'явилася як напрямок, альтернативний психологічним школам середини століття, насамперед біхевіоризму й психоаналізу, сформувала власну концепцію особистості і її розвитку.

Центром цього напрямку стали США, а лідируючими фігурами — К. Роджерс, Р.Мэй, А. Маслоу, Г. Олпорт.

Одним із провідних напрямків сучасної закордонної психології стала гуманістична психологія, що позначає себе як «третя сила» у психології, протипоставлена психоаналізу й біхевіоризму. Виникнення назви й формулювання основних принципів пов'язане з іменем американського психолога Абрахама Маслоу (1908-1970); це відбулося в 60-ті роки ХХ сторіччя.

У центрі гуманістичної психології – *поняття становлення особистості, уявлення про необхідність максимальної творчої самореалізації, що означає дійсне психічне здоров'я*.

Ми розглянемо гуманістичну психологію на прикладі поглядів А. Маслоу.

«Серце» концепції Маслоу – його уявлення про людські потреби. Маслоу вважав, що потреби людині «задані» і ієрархічно організовані по рівнях. Якщо цю ієрархію представити у вигляді піраміди або сходів, то виділяються наступні рівні (знизу нагору):

Базові фізіологічні потреби (у їжі, воді, кисні, оптимальній температурі, сексуальна потреба і т.д.).

Потреби, пов'язані з безпекою (у впевненості, структурованості, порядку, передбачуваності оточення).

Потреби, пов'язані з любов'ю й прийняттям (потреба у відносинах з іншими, у включеності в групу, у тому, щоб любити й бути любим).

Потреби, пов'язані з повагою інших і самоповагою.

Потреби, пов'язані із самоактуалізацією, або потреби особистісної самостійності.

Раніше ми позначили психоаналіз, біхевіоризм і гуманістичну психологію як “ три сили ” у психології; на роль “ четвертої сили ” претендує, що з'явилася в 60-ті роки «трансперсональна психологія», що шукає нову теоретичну парадигму, що дозволяє описувати явища, що не одержали достатнього обґрунтування в рамках “ перших трьох сил ”. У першу чергу це ставиться до граничних можливостей людської психіки, до того, що називають “ містичними переживаннями ”, “ космічною свідомістю ” і т.п., тобто формам особливого духовного досвіду, що вимагає при аналізі погляду на людину з нетрадиційних позицій; у центрі трансперсональної психології (тобто психології за межами особистості) – так звані змінені стани свідомості, переживання яких може привести людину до зміни фундаментальних цінностей, духовному переродженню й знаходженню цілісності. Лідером цього напрямку є Станіслав Гроф, що розробив метод холотропного подиху (холотропний – ведучий до цілісності).

Можливо всю історію розвитку психології розділити на етапи.

Таким чином, I етап-психологія як наука про душу. Таке визначення психології було дано більш двох тисяч років тому. Наявністю душі намагалися пояснити всі незрозумілі явища в житті людини.

II етап – психологія як наука про свідомість. Виникає в XVII столітті у зв'язку з розвитком природних наук. Здатність думати, почувати, бажати назвали свідомістю. Основним методом вивчення вважалося спостереження людини за собою й опис фактів.

III етап – психологія як наука про поведінку. Виникає в XX столітті: Завдання психології – ставити експерименти й спостерігати за тим, що можна безпосередньо побачити, а саме: поведінка, вчинки, реакції людини (мотиви, що викликали вчинки, не враховувалися).

IV етап – психологія як наука, що вивчає об'єктивні закономірності, прояви й механізми психіки.

Історія психології як експериментальної науки починається в 1879 році в заснованій німецьким психологом Вільгельмом Вундтом у Лейпцизі першої у світі експериментальної психологічної лабораторії. Незабаром, в 1885 році В.М.Бехтерєв організував подібну лабораторію в Росії. Сучасна психологія являє собою широко розгорнуту галузь знань, що включає ряд окремих дисциплін і наукових напрямків. Так, особливості психіки тварин вивчає зоопсихологія. Психіка людини вивчається іншими галузями психології: дитяча психологія вивчає розвиток свідомості, психічних процесів, діяльності, усієї особистості зростаючого людини, умови прискорення розвитку.

3.Виникнення і розвиток психіки в філогенезі.

Психіка – це властивість високоорганізованої живої матерії, яка заключається в активному відображенні суб'єктом об'єктивного світу, побудові суб'єктом невідчуженої від нього картини цього світу та регуляція на цій основі своєї поведінки.

Філогенез психіки – це процес виникнення і історичного розвитку психіки і поведінки тварин, виникнення і еволюція форм свідомості в ході історії людства.

Онтогенез – процес розвитку індивідуального організму. Вивчається формування основних структур психіки індивіда від зачаття до смерті.

Підходи до розуміння того, кому властива психіка:

1. антропсихізм (Декарт) – психіка властива тільки людині;
панпсихізм (французькі матеріалісти) – загальна натхненність природи; всій природі, всьому світу властива психіка (і каменю зокрема);

2. біопсихізм: психіка – це властивість живої природи (властиво і рослинам);

3. нейрпсихізм (Ч. Дарвін) – психіка властива тільки організмам, які мають нервову систему;

4. мозкопсихізм (К.К. Платонов) – психіка тільки у організмів з трубчастою нервовою системою, що мають головний мозок;

Критерієм появи зачатків психіки у живих організмів є наявність чутливості (О.М. Леонтьєв) – здатності реагувати на життєво незначущі подразники середовища (запах, звук і тому подібне), які є сигналами для життєво важливих подразників (їжа, небезпека), завдяки їх об'єктивно стійкому зв'язку. Критерієм чутливості є здатність утворювати умовні рефлексії.

Одну з гіпотез, що стосується стадій і рівня розвитку психічного віддзеркалення запропонував О.М. Леонтьєв, пізніше вона була допрацьована і уточнена К.Е. Фабрі. Так з'явилася концепція Леонтьєва-Фабрі.

Вся історія розвитку психіки згідно цієї концепції ділиться на ряд стадій і рівнів.

Виділяються 2 стадії:

1) **елементарної сенсорної психіки** і 2) **перцептивної психіки** (від лат. Percipio – сприйняття). При переході від однієї стадії до іншої відбувся гігантський стрибок в поведінці тварин і в організації їх нервової системи. Рівень психічного віддзеркалення безпосередньо залежить від рівня організації нервової системи організму, чим вона складніша, тим досконаліша психіка.

Сучасна наукова психологія виходить з того, що психіка виникає і розвивається в процесі еволюції матерії. **Вся матерія має властивість відображення .**

Відображення – це взаємодія, при якій одні об'єкти своїми впливами представлені або відображені в інших. Відображення, таким чином, проявляється у здатності відповідати на зовнішні впливи. Найпростішою формою біологічного відображення, якою володіють всі живі організми, є подразливість .

Подразливість - це відповідна реакція на дії, безпосередньо пов'язані з обміном речовин організму. Прикладами подразливості є поворот рослини в напрямку сонячних променів, нерівномірний ріст стовбура в залежності від освітленості, рух одноклітинної інфузорії туфельки, спрямований від

кришталіка солі, поміщеного в краплю, в якій плаває інфузорія. Всі перераховані вище форми відображення є формами до- психічного відображення.

Першою, зародковою формою психічного відображення є чутливість (Леонтьєв). Відмінною особливістю чутливості є те, що реакція виникає на подразник, який не приймає безпосередньої участі в обміні речовин. Поява чутливості пов'язано з сигнальним характером відображення, коли тварина реагує на сигнали життєво важливих впливів. **Це перша стадія розвитку психіки - стадія елементарної сенсорної психіки** (за класифікацією Леонтьєва).

У процесі багатовікового розвитку ця початкова форма пристосування змінилася на більш складну, яка отримала назву – **рефлекси**.

Рефлекси являють собою строго закономірні відповіді тварини на зовнішні подразнення, які виконуються за допомогою нервово-м'язових механізмів закріплених в процесі філогенезу.

Провідною формою поведінки є інстинктивна поведінка. **Інстинкт – це ланцюг вроджених безумовних рефлексів, в якій кінець одного рефлексу служить початком наступного.** Програми інстинктивної поведінки у деяких видів тварин характеризуються надзвичайною складністю. Досить згадати поведінку бджіл, що будують стільники ідеальної, з точки зору економії, форми, наповнюють їх медом і запечатають воском. При зміні умов інстинктивна поведінка стає недоцільною і не може забезпечити адаптацію до середовища. З появою і розвитком центральної нервової системи з'являється нова форма психічного відображення - стадія перцептивної (сприймає) психіки.

Характерною особливістю психічного відображення на цій стадії є здатність до формування цілісного образу. На цій стадії для тварин доступно одночасне відображення декількох подразників і їх синтезування в образ предмета, завдяки чому створюється предметне відображення. З'являються уявлення і можливість відстрочених реакцій. Поряд з інстинктивними формами поведінки з'являються індивідуально набуті форми поведінки - **навички**.

Навичка - це ланцюг відібраних і завчених рухів, що ведуть до мети. Відмінність навичок або «інструментальних умовних рефлексів» від класичних умовних рефлексів, застосованих Павловим, полягає в тому, що успіх тваринного визначається активним характером його дій.

Необхідно відзначити, що яскраво виражені навички вперше з'являються лише у тварин, що мають кору великих півкуль.

Стадія інтелекту, або ручного мислення. Перехід на цю стадію розвитку психіки супроводжується істотним прогресом у розвитку центральної нервової системи: у мавп збільшується маса мозку до 3500-4000, диференціюються клітини мозкової кори, збільшується кількість борозен і звивин, розвиваються лобові частки.

Психічне відображення характеризується тим, що тварина відображає не просто цілісні предмети, але наочні зв'язки, відносини між предметами, що знаходяться в його зоровому полі, збільшується міцність пам'яті - тривалість збереження слідів образної пам'яті у мавп досягає 16-48 год (для порівняння: у щура - 10 сек., у собаки - 10 хв).

Вивчення поведінки мавп, при вирішенні ними завдань (наприклад, діставання приманки, що знаходиться на недосяжному відстані), показало, що воно принципово відрізняється від поведінки інших тварин за кількома параметрами.

Таким чином, інтелектуальна поведінка людиноподібних являє собою ту верхню межу розвитку психіки тварин, за якою починається історія розвитку людської свідомості.

Інтелектуальними діями називаються такі, в яких тварина вирішує нові для неї задачі, які раніше в її житті не зустрічалися, на основі відображення існуючих між предметами зв'язків та відношень. Це вища форма пристосування тварини до середовища.

Подальший розвиток психіки відбувається на рівні свідомості. Представник – людина.

Культурно-історична теорія вищих психічних функцій (Л.С. Виготський):

1. У процесі суспільно-історичного розвитку людина створила різноманітні знаряддя і знакові системи (де найважливішими є інструменти для трудової діяльності, мова, системи числення) і навчилася ними користуватися.

2. Застосування в практичній діяльності знарядь праці і знакових систем означає початок переходу людини від безпосередніх до опосередкованих психічних процесів, де засобами управління є названі знаряддя і знаки.

3. Навчання - це передача дитині досвіду користування знаряддями та знаками для управління власною поведінкою.

4. Діяльність і поведінка людини є результатом взаємодії двох процесів - біологічного **дозрівання та навчіння**, які доводять наявність єдиної лінії розвитку.

5. Будь-яка психічна функція у своєму генезисі має дві форми; **вроджену** (натуральну) і **набуту** (культурну).

6. Спочатку спосіб використання знарядь і знаків демонструється дорослими в спілкуванні з дитиною та спільній предметній діяльності.

Як наслідок, визначивши пам'ять, мислення, уяву, увагу та ін. вищими психічними функціями, Л.С. Виготський сформулював закони психічного розвитку:

1) розвиток - це процес якісних змін (кількісні зміни психічних функцій переходять у якісні, суттєві і призводять до стрибкоподібних новоутворень);

2) розвиток - це наявність явищ інтеріоризації та екстеріоризації;

3) нерівномірність розвитку (рік життя немовляти за темпом розвитку не відповідає рокові життя, наприклад, підлітка);

4) рушійною силою розвитку є навчання як спосіб оволодіння соціальним досвідом.

Орієнтуючись на завтрашній день розвитку. Л.С. Виготський висунув ідею про дві взаємопов'язані зони розвитку: **актуального і найближчого.**

Зона актуального розвитку відображає систему вмінь і навичок, які дитина вже опанувала і на основі яких вона спроможна розв'язувати пізнавальні та інші задачі. Рівень актуального розвитку обумовлює **зону найближчого,**

тобто коло умінь, які дитина зможе опанувати самостійно або за умови сприяння старших у процесі навчання. Зона найближчого розвитку – це завтрашній день дитини.

Отже, щоб зрозуміти зміст психічних процесів, необхідно вийти за межі організму і шукати пояснення в суспільних відносинах. За Л.С. Виготським, хто сподівається знайти джерело суперечностей вищих психічних процесів в собі, той припускається помилки як мавпа, яка прагне знайти власне відображення в дзеркалі за ним.

Свої наукові уявлення Л.С. Виготський формулював на основі ідей П.П. Блонського: дитина - в онтогенетичному розвитку повторює головні етапи біологічної еволюції та культурно-історичного розвитку.

4. Психіка і мозок

Психіка – функція мозку, що полягає у відбитку об'єктивної дійсності в ідеальних образах, на основі яких регулюється життєдіяльність організму. Психіка є властивістю мозку відображати довкілля і регулювати поведінку та діяльність людини.

Органом психіки є мозок. Мозок працює рефлекторно. Рефлекс (від лат. *reflexus* - відображення) - це відповідь живого організму на той чи інший вплив, який здійснюється через нервову систему, центральним органом якої є головний мозок. Відповідаючи на зовнішні впливи, організм пристосовується до зовнішнього світу.

Поняття про рефлекс як закономірну відповідь організму на зовнішній вплив було сформульовано ще в XVII ст. Р. Декартом, проте вперше положення про те, що всі акти психічного життя за своєю структурою і динамікою є рефлекторними, висунув І. М. Сеченов (1829-1905).

Рефлекторна теорія І. М. Сеченова була значним кроком у розвитку психології, оскільки вона обґрунтувала походження всіх психічних явищ; їх детермінацію зовнішнім світом і зв'язок з діями людини.

Ідеї І. М. Сеченова про рефлекторну діяльність мозку розвинув і експериментально обґрунтував І.П. Павлов (1849-1936). Він розкрив низку закономірностей регулювання мозком взаємодії тварин і людини з навколишнім світом. Наприклад, така закономірність, як сигнальний характер психічного відображення, означає, що будь-яка жива система відбирає лише значущі для неї зовнішні впливи.

Результати здійснених дій відображає мозок, потім відбувається коригування зворотних дій відповідно до досягнутого ефекту. Цей процес одержав назву зворотного зв'язку. Зворотний зв'язок є необхідним для будь-якої саморегулювальної системи, якою і є живий організм.

Так відбувається саморегуляція. Мозок при цьому виконує функції сприймання й виділення сигналів, перероблення їх в коригувальні сигнали й регулювання за допомогою цих сигналів-дій і станів організму.

Мозок людини - надзвичайно складна система, яка працює як диференційоване ціле. Функції різних його відділів пов'язані з тонкою, мікроскопічною будовою, так званою цитоархітектонікою.

Результати здійснених дій відображає мозок, потім відбувається коригування зворотних дій відповідно до досягнутого ефекту. Цей процес одержав назву *зворотнього зв'язку*. Зворотній зв'язок є необхідним для будь-якої саморегулювальної системи, якою і є живий організм. Цю універсальну особливість психічної діяльності довели П.К. Анохін і Б.А. Бернштейн. Вони відкрили, що в корі головного мозку є апарат оцінювання - акцептор дії, який приймає зворотню інформацію і порівнює її з первинною метою дії. Результатом цього порівняння може бути нова, точніша дія. Так відбувається *саморегуляція*. Мозок при цьому виконує функції сприймання й виділення сигналів, перероблення їх в коригувальні сигнали й регулювання за допомогою цих сигналів-дій і станів організму.

Головний мозок складається з двох частин - правої та лівої півкуль, які включають кору головного мозку. Кора головного мозку - верхній шар півкуль - це насамперед нервові клітини. Вони називаються нейронами, або невронами.

За даними дослідників, головний мозок складається зі 100 мільярдів нейронів - індивідуальних нервових клітин. Кожна така клітина головного мозку пов'язана із приблизно 15000 інших нейронів і створює своєрідну мережу, яка об'єднує та зберігає велику кількість інформації. На думку американського психолога Д. Куна та інших учених, у головному мозку може бути більше "стежин", які зв'язують нейрони, ніж атомів у цілому Всесвіті. Образно кажучи, у мозкові вагою 1,4-2,2 кг вміщується весь світ.

Нейрони об'єднані у великі мережі і є основою для функціонування всіх психічних явищ: процесів, станів, інтелекту й свідомості людини.

Кожний нейрон унікальний за формою та розміром і складається із волокон, що приймають вхідні сигнали, основного тіла, яке приймає сигнал (інформацію) і передає нервові імпульси по волокну, та волокон, які виносять сигнал із тіла нервової клітини.

Зв'язок цих волокон забезпечує передавання сигналів між нейронами. Кожний нейрон подібний до мікроскопічної біологічної батарейки, завдяки якій у нервовій клітині та навколо неї живуть електрично заряджені молекули, які називають іонами. Нейрони мають або позитивний, або негативний електричний заряд і можуть перебувати у стані спокою, збудження чи потенціалу дії.

Нервові імпульси мають не тільки електричну, а й хімічну природу. Остання пов'язана з функціонуванням синапсів. Синапс - це мікроскопічний простір між двома нейронами, через які передаються сигнали.

Доведено, що той чи інший вид психічної діяльності пов'язаний з певними центрами кори головного мозку. Це так званий "принцип структурності" (за І. П. Павловим) роботи мозку. Проте під "центром" слід розуміти не просто певну ділянку кори головного мозку, а складні взаємодії багатьох мозкових відділів, які можуть більш чи менш легко замінювати один одного. Це так звана *динамічна локалізація функцій*. Так у лобових частках здійснюється програмування і

регулювання рухів, дій, їх порівняння, оцінку результатів. Задня кора приймає і переробляє інформацію. Передня - виробляє інструкції. Мережу нервових клітин, що заповнює "шлуночки" мозку, називають *ретиккулярною формацією*. Вона є ніби енергетичною системою мозку, підтримує загальний тонус кори та увагу організму. Мозок є надзвичайно пластичною системою: одні ділянки можуть брати на себе функції інших (це простежується у випадках відновлення психічних функцій при інсультах).

Відкрита така загальна закономірність: що орган важливіший для тварини чи людини, то більше місця займає в корі мозку його представництво.

Проте у людини центри, які мають вузько спеціалізоване представництво, займають незначні ділянки кори мозку, більша частина яких належить до асоціативної зони, що об'єднує роботу мозку в єдине ціле. Мозок діє як єдина функціональна система, кожен елемент якої бере участь в цілісному процесі специфічним чином. Для складних психічних функцій, таких як мислення, творча уява, воля, не існує спеціальних центрів, вони здійснюються як складно організована і саморегульовальна система. Психічна діяльність пов'язана з нейродинамічними процесами в їхній складній соціально-історичній зумовленості. Загалом цілісна діяльність мозку залишається "чорною скринькою". Ми знаємо, що в неї входить і що виходить, а що відбувається в мозку багато в чому залишається невідомим. Нейрофізіологічна основа вищих психічних функцій свідомості й самосвідомості залишається справою майбутнього.

Теорія діяльності або діяльнісний підхід - школа радянської психології, заснована А. Н. Леонтьєвим і С. Л. Рубінштейном на культурно-історичному підході Л. С. Виготського.

Провідною методологічною базою для дослідження психіки у вітчизняній науці виступає [теорія](#) діяльності. [Теорія діяльності](#) - система методологічних і теоретичних принципів вивчення психічних феноменів. Основним предметом дослідження визнається діяльність, яка опосередковує всі психічні [процеси](#).

Історія

Час створення теорії діяльності - 1920-1930 рр.. Однією з самих головних особливостей людини є те, що людина може працювати, виконувати якусь роботу, а різні види праці є діяльністю. Діяльність – це динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом. Спонукаючими причинами діяльності людини є мотиви - сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, які визивають активність суб'єкта та визначають направленість діяльності. Саме мотив визначає її цілі та задачі. Основні види діяльності людини є гра, навчання та труд.

Рубінштейн та Леонтьєв розробляли теорію паралельно і незалежно один від одного. При цьому вони спиралися на праці Л. С. Виготського і на філософську теорію К. Маркса, тому в їх роботах багато спільного.

Базова теза теорії формулюється таким чином: не свідомість визначає діяльність, а діяльність визначає свідомість.

На основі цього положення в 30-х роках Рубінштейн формує основний принцип: "єдність свідомості і діяльності". Психіка і свідомість, формуючись у

діяльності, в діяльності і виявляються. Діяльність і свідомість - це не дві різні сторони звернених аспектів, вони утворюють органічну єдність (але не тотожність). Діяльність не є сукупністю рефлексивних реакцій на зовнішній стимул, так як регулюється свідомістю. Свідомість розглядається як реальність, яка не дана суб'єктові безпосередньо для його самоспостереження. Свідомість може бути пізнане лише через систему суб'єктивних стосунків, у тому числі через діяльність суб'єкта, в процесі якої суб'єкт розвивається. Леонтьєв уточнює положення Рубінштейна: "Свідомість не просто проявляється як окрема реальність, свідомість вбудована та нерозривно пов'язана з нею.

XX ст. У 1930-і рр.. було запропоновано два трактування діяльнісного підходу в психології: З. Л. Рубінштейна (1889-1960). який сформулював принцип єдності свідомості і діяльності; та А. М. Леонтьєва (1903-1979), який, разом з іншими представниками Харківської психологічної школи, розробив проблему спільності будови зовнішньої і внутрішньої діяльності. Діяльність - це сукупність дій, спрямованих на досягнення цілей (по Рубінштейну).